

СХВАТАЊЕ БОГА, РЕЛИГИЈЕ И СМРТИ У ЕСЕЈИМА И РОМАНИМА ЕРНЕСТА САБАТА

Ана Р. Чановић¹

Сажетак: Рад је у цјелини посвећен начину сагледавања појмова Бога, религије и смрти у есејима и романима аргентинског књижевника Ернеста Сабата. У раду се настоји указати на који се начин однос према Богу може дефинисати, како на основу Сабатове биографије, тако и на основу његових есеја и романа. У уводу рада се наводе основни биографски подаци са акцентом на два догађаја, која су обиљежила последње деценије Сабатовог живота. Размотрена су питања Сабатовог сагледавања Бога, религије и смрти, као и могућности Сабатовог декларисања у религиозном смислу. У централном дијелу, истраживање Сабатовог односа према наведеним појмовима спроведено је на примјерима збирке есеја „Појединац и Универзум“, затим есеја „Пре краја“ и „Отпор“, и романа: „Тунел“ и „О јунацима и гробовима“. Закључено је да се Сабатов однос према Богу мијењао у различитим периодима живота и од дјела до дјела, зависно од животних околности у којима је живио и стварао.

Кључне речи: Ернесто Сабато, самоћа, религија, смрт, Бог, егзистенцијализам, агностицизам, теизам-атеизам.

УВОД

Ернесто Сабато (1911-2011) је писац, филозоф, есејиста и књижевни критичар, који је имао кључну улогу у културном наслеђу Аргентине. Своју каријеру је започео као физичар, након које преживљава егзистенцијалну кризу и окреће се метафизичким питањима, одбацујући објективност науке. У моменту када је већ уживао славу као физичар, 1945. године, Сабато се окренуо књижевности и одселио у село да се посвети писању. Почетак интересовања за проблем човјекове егзистенције јавља се у првом

¹ madzgalj.ana@gmail.com Синдикат просвјете Црне Горе

објављеном есеју *Појединац и Универзум* (1945), у којем Сабато критикује индиферентност науке и дехуманизацију друштва.

Првим романом *Тунел*, објављеним 1948. године, Сабато је у значајној мјери скренуо пажњу јавности на свој рад и добио похвале Алберта Камија, који га је превео на француски језик, затим Жана Пола Сартра, Томаса Мана, Грејема Грина, Витолда Гомбровича и других. *Тунел* чини трилогију са још два чувена Сабатова романа: *О јунацима и гробовима* (1961) и *Абадон, анђеоло уништења* (1974). Сабато је објавио више књига есеја и књижевних огледа, под насловима *Појединац и Универзум* (1945), *Писац и његове утваре* (1963), *Разговори са Борхесом* (1976), *Пре краја* (1998) и *Отпор* (2000). Сабато се сматра једним од највећих писаца метафизичке прозе, а у његовом стваралаштву се запажају утицаји егзистенцијализма, магичног реализма и постмодернизма. Сабато се сматра последњим класичним писцем аргентинске литературе, а за свој рад је примио многа међународна признања, између осталих Легију части и награду Мигел де Сервантес. За сагледавање и разумијевање концепта религије у Сабатовом животу, од великог је значаја један сегмент Сабатове биографије, а то је саобраћајна несрећа у којој је страдао његов син Хорхе Федерико. У немогућности да га оживи, Сабато се почео проналазити у трагању за религијама, али не тражећи Бога као потврду или негацију, већ као особу која би га спасила.

У централном дијелу рада покушаћемо да сагледамо Сабатово схватање Бога, религије и смрти на примјеру збирке есеја *Појединац и Универзум*, есеја *Пре краја* и *Отпор*, затим у романима *Тунел* (1948) и *О јунацима и гробовима* (1961). Сабатов однос према Богу се мијењао у различитим периодима живота и од дјела до дјела, зависно од животних околности у којима је живио и стварао. Своје религиозне ставове базирао је на животним околностима - у почетку је своја вјеровања заснивао на теизму и агностицизму, касније на нихилизму, да би се у каснијој фази развоја приближио метафизици наде. Да бисмо аргументовали претходну тезу, кренућемо од следећих Сабатових ставова, изложених у поглављу „Извештај о слепима“ романа *О јунацима и гробовима*, када Сабато, посредством јунака Фернанда Видал Олмоса, разрађује низ теорија о постојању Бога и наводи следеће могућности:

1. „Бог не постоји.
2. Бог постоји и обичан је нитков.
3. Бог постоји, али понекад спава: његови кошмари су наш живот.
4. Бог постоји, али повремено има наступе лудила: ти наступи су наш живот.
5. Бог није свеприсутан и не може бити свугде. Понекад је одсутан. У другим световима? У другим стварима?
6. Бог је обични сињи кукавац, суочен са проблемом сувише сложеним, који превазилази његове снаге. Бори се са материјом, као уметник са својим делом. Каткад му пође за руком да буде Гоја, али је углавном јад и беда.

7. Бог је поражен, пре почетка историје, у боју са Кнезом Таме. Претворен у наводног ђавола, Бог је увелико изгубио од угледа, јер му се приписује да је створио овај кукавни свет“ (Sabato, 2017a).

У раду ћемо покушати да докажемо да поједине од наведених ставова можемо довести у везу са различитим периодима Сабатовог животног раздобља, односно дефинисати на који се начин Сабатов однос према Богу може посматрати, како у његовој биографији, тако и у есејима и романима. Методом анализе текстова ће се у раду показати како се Сабатов однос према Богу мијењао, еволуирао и стагнирао у појединим периодима животног раздобља. Анализом дискурса јунака у есејима и романима указаће се на могућност идентификације Сабата са појединим ликовима својих романа, што је уједно и примарни циљ овога рада. Није занемарљив ни аспект посматрања дискурса из психолошке перспективе, имајући у виду да анализирањем психолошких ситуација, које су пратиле стварање Сабатових дјела, уједно проналазимо њихову повезаност са изложеним ставовима.

БОГ ПОСТОЈИ, АЛИ ПОВРЕМЕНО ИМА НАСТУПЕ ЛУДИЛА: ТИ НАСТУПИ СУ НАШ ЖИВОТ.

Сабатов живот, као и Сабатово дјело, представљају манифестацију јединствене и моћне опсесије: трагања за Апсолутним. Сабато, у духу агностицизма, тврди да је немогуће доказати постојање Бога, када је у свијету толико несрећа које су задесиле људе, који су то најмање заслужили - гладне, болесне, пензионере:

„Како одржати наду, како не сумњати, када један малишан умире од глади, или у неким боловима, од леукемије или од менингитиса, или када се пензионер обеси зато што је сам, стар, гладан и без игде икога, као што се сада дешава; где је Бог? (...) Како каже Достојејевски, Бог и Ђаво расправљају о души човека, а бојно поље је срце тог несретника. И ако је борба бесконачна, и ако Бог није тако моћан да победи свог Супарника и ако је, како многи кажу, Ђаво победио и везао га ланцима, или, што би било још изопаченије, већ влада светом и утиче да пристодушни верују да је Бог како би га лишио угледа (каква страхота), какав би смисао живот тада имао?“ (Сабато, 2018).

Имајући у виду чињеницу да је ово размишљање о борби између Бога и Ђавола садржано у есеју *Пре краја*, који је писан након два трагична догађаја у Сабатовом животу - погибије сина и смрти супруге, онда не чуди да Сабато заступа тезу многих да је Ђаво побиједио Бога. У есеју он не може да се помири са губитком сина, али поново на крају наводи да је живот без смисла уколико не постоји вјера у Бога, који може добити битку са Ђаволом. Сабато нам на овом мјесту експлицитно ставља до знања да је он истовремено теиста и агностик – Сабато вјерује у Бога, али и безуспјешно тражи доказ о његовом постојању; не прихвата чињеницу да би његов Бог допустио оволико

зла и страдање недужних људи. Чини се да су за Сабата, наступи Божјег лудила, заправо погибија сина и губитак супруге.

Есеј *Пре краја* представља својеврсни духовни тестамент, у којем су у највећој мјери оличене Сабатове емоције пред надлазећу смрт. Он се осјећа дужним да генерацијама младих људи укаже на предстојеће проблеме, те да их на неки начин припреми на животну драму. Последња Сабатова жеља пред смрт је да одржи лекцију о томе да се не смије запасти у депресију и да је мисија човјека да узме живот као сопствени задатак и да крене у његову одбрану. Све је бесмислено, уколико не покажемо солидарност и жртвујемо се за другога:

„Само они који су у стању да отелотворе утопију биће способни за одлучујућу борбу, да се надокнади изгубљени дио човечанства“ (Сабато, 2018).

БОГ НИЈЕ СВЕПРИСУТАН И НЕ МОЖЕ БИТИ СВУГДЕ. ПОНЕКАД ЈЕ ОДСУТАН. У ДРУГИМ СВЕТОВИМА? У ДРУГИМ СТВАРИМА?

У есеју *И шта онда* из збирке есеја *Појединац и Универзум* упознајемо се са сегментима Сабатове егзистенцијалистичке филозофије, уједно и са његовом концепцијом религије. Сабато, најприје, говори о теизму и атеизму писаца и филозофа, чија су му дјела послужила за узор:

„Веома је тешко избећи чисто очајање ако том егзистенцијализму одуземо веру у Бога, јер остајемо напуштени у једном свету без смисла, који се завршава неопозивом смрћу . (...) Али Достојевски се спасава од потпуног очајања, као што се спасава и Кјеркегор, јер на крају поверује у Бога. Такође се спасавају и они који као Ниче и Рембо – или многи жестоки атеисти који имају Бога за непријатеља, јер да би постојао као непријатељ, најпре мора да постоји. Али за једног егзистенцијалисту атеисту, какав је Сартр, изгледа да не постоји други излаз осим чистог очајања“ (Sabato, 2005, стр. 51).

Будући да је Сабато у великој мјери био заинтересован за проблеме човјекове егзистенције, духовне кризе и смисла постојања, он је идејну основу својих дјела засновао на утицају филозофа Ничеа, Хајдегера, Кјеркегора, као и писаца филозофског усмјерења (Сартр, Унамуно) (Pavlović-Samirović, 1993, стр. 701). У наведеном одломку Сабато истиче да је егзистенцијализам, као филозофски правац, у ствари повезан са вјером у Бога, јер би у супротном свака јединка скончала смрћу. Као примјере стваралаца, који су спознали постојање Бога, па макар и као непријатеља у својој концепцији, Сабато наводи Достојевског, Кјеркегора, Ремба и Ничеа. Насупрот томе, код Сартра је неминовно чисто очајање, јер, како закључује Сабато, он је атеиста.

Сабато надаље говори о трагичном поимању егзистенције која надахњује савремену књижевност, па пружа објашњење због чега та књижевност за централне теме има тјескобу, самоћу, немогућност

комуникације, лудило и самоубиство. Такав универзум постаје паклени универзум, а живот без вјере у Нешто поистовјећује са полним чином без љубави (Sabato, 2005, стр. 52). Сабато одбија да прихвати да постоје само двије могућности – одредити се за вјеру у Бога или завршити у тоталном очајању. На овом мјесту закључујемо да у овом есеју Сабато још увијек нема јасно дефинисану своју концепцију Бога и религије, те да је он још увијек у процесу самоиспитивања. Доскоро физичар у кога су сви полагали наде на путу научних достигнућа, сада улази несигуран у свијет, у којем правила више не важе. Не постоји формула коју сада Сабато може примјенити како би добио релевантан резултат, што нам даље показује да је Сабато несигуран у вези са одабиром својих филозофских и књижевних узора, тј. чију концепцију Бога треба слиједити.

Сабато полази од премисе да свијет мора имати смисла, чим се боримо, дјеламо, живимо и стварамо умјетничка дјела, чиме на тренутак нарушава свој песимистичан став под утицајем Сартра и Камија да је немогуће борити се, кад свијет нема смисла. Разум нас обесхрабрује и тежи нас претворити у скептике. Поставља се питање: уколико нам разум непрестано убија илузије, зашто већина људских бића и даље дјела и ствара, са мишљу да их на крају тога пута чека вјечност? Колико год ми били разочарани, незадовољни и обесхрабрани, трачак вјере у постојање вјечности нам нико не може одузети. Сабато своју утопију и систем вјеровања заснива на тези да човјек треба да се ограничи на то да смјерно слиједи свој инстинкт, који нас тјера да живимо и радимо, да имамо дјецу и да их одгајамо, да помажемо ближњем, а не да покушавамо рационализовати оно најопасније и најдраматичније у нашем постојању. Оштрицу критике је Сабато усмјерио на ограниченост људи да вјерују или у напредак науке или у сврсисходност ратова, стога у наставку каже:

„А око нас су или наивци који и даље верују у Непрекидни Напредак Човечанства кроз Науку и Изуме, или полудела чудовишта која сањају о ропству или разарању читавих раса“ (Sabato, 2005, стр. 53).

Сабато изједначава окрутност диктатора и наивност људи, који не схватају да напредак науке не имплицира напредак човјечанства, те да наука заправо постаје мјесто највећих злоупотреба.

Сабато сматра да је човјеку урођен нагон за животом, ма колико нас невоља у животу задесило. Довољно је што нас тај нагон подстиче да се боримо и што нам ставља до знања да нисмо у потпуности усамљени. Чак се и скептици на неки начин боре, јер би се у супротном морали убити или препустити смрћу са потпуном равнодушношћу. Сабато увијек осцилира између разочарења и наде, с тим да нада на крају превагне. Он пише о ужасу протеклих и садашњих времена у дугој и тешкој историји човјека:

„Сав ужас протеклих и садашњих времена у дугој и тешкој историји човека не постоји, уосталом, за дете које се рађа и за младића који почиње да верује. Свака нада сваког младог човека нова је – на срећу – јер се бол осећа

само на сопственој кожи. Та безазлена нада полако се прља, тачно је, она бедно пропада, најчешће се претвара у прљаву крпу која напокон са гађењем буде бачена. Али задивљујуће је то што се човек и даље бори упркос свему, и што разочаран и уморан или болестан, и даље крчи путеве, оре земљу, бори се против непогода, па чак и ствара лепоту сред једног варварског и непријатељског света.“

На концу Сабато закључује да је борба човјека, упркос свим недаћама задивљујућа, и као таква представља доказ да свијет има тајанствени смисао, те да човјек може досегнути величину и вјечност. Борба Сатане и Божанског духа је константна, али побједа добра ће нам указати на пут ка издизању из блата очајања (Sabato, 2005, стр. 58).

У есеју *Љубав, уметност и вјечност* Сабато истиче да је бесмртност обрнута слика вјечности. Вријеме заправо не постоји, а бесмртност јесте пролазак времена и претварање будућности у прошлост. Вјерски занос представља претварање тренутка у Апсолут и ступање у додир са вјечношћу, а вјечност, по Сабату, није ништа друго до Бог (Sabato, 2005, стр. 75). Иако је Сабатова визија аргентинског човјека прилично песимистична, рећи ћемо и да нада заузима значајно мјесто у његовој мисли. Редослед Сабатових мисли би био: људска борба упркос свему - тајанствени смисао - могућност досезања величине и вјечности - божански Дух - издизање из блата очајања. Сублимирано: божански смисао.

**БОГ ЈЕ ОБИЧНИ СИЊИ КУКАВАЦ, СУОЧЕН СА ПРОБЛЕМОМ
СУВИШЕ СЛОЖЕНИМ, КОЈИ ПРЕВАЗИЛАЗИ ЊЕГОВЕ СНАГЕ. БОРИ
СЕ СА МАТЕРИЈОМ, КАО УМЕТНИК СА СВОЈИМ ДЕЛОМ. КАТКАД
МУ ПОЋЕ ЗА РУКОМ ДА БУДЕ ГОЈА, АЛИ ЈЕ УГЛАВНОМ ЈАД И
БЕДА.**

Кључна питања која су заокупљала Сабата у романима и есејима су питања добра и зла, Бога, смисла постојања, могућности спознаје и комуникације, самоће, књижевности, проблеми умјетничког стварања. У есеју *Отпор*, објављеном 2000. године, Сабато критикује модерно друштво, индивидуализам, губитак духовних вриједности, глобализацију, а наглашава потребу комуникације са другима. Сабато истиче да је трагично што човјек губи способност да разговара са другим људима и наглашава да су љубав и сусрет врхунски изрази живота. Због недостатка комуникације, човјек проживљава дубоку егзистенцијалну самоћу. У првом писму под називом *Мале и велике ствари*, Сабато наглашава да једино духовне вриједности могу да нас спасу потреса који пријете људској судбини. У наставку Сабато набраја духовне вриједности прошлих и неминовно бољих времена: достојанство, несебичност, част, поштење, које су биле својствене већини људи. Све ове вриједности заснивале су се на дубокој вјери у живот и на светим списима, или како Сабато каже, биле су Божије заповијести. Атеизам је, пак, карактеристика модерних времена:

„Религија је изгубила утицај на људе и има већ неколико десетина година како је изгледало да су митови и религије заувек превазиђени, а атеизам постао општа појава у напреднијих духова. Последњих година, међутим, човек се, у свом безизлазу, окренуо религијама у потрази за Неким ко би могао да му буде ослонац“ (Сабата, 2004, стр. 55).

Млади људи су прилагодили религију својим потребама, те је она далеко од истинске побожности. Сабата потврђује постојање Бога као битног сегмента живота, али је тај Бог немоћан и човјек му се враћа само услед егзистенцијалне кризе. Ипак, човјек је упркос свим изумима и напретку, култури, религији и спознаји свијета, остао на површини живота. На крају есеја, у епилогу под називом *Одлучност и смрт*, Сабата дочарава своје виђење концепта смрти и начин на који је замислио кључни тренутак борбе са њом, с обзиром да осјећа да смрт брзо долази. Сабата наглашава да се сваки час човјековог живота дешава само једном, те да ништа не може да га замијени. Близину смртног часа Сабата пореди са слушањем освета дана у мрклој ноћи. Сабата иде у сусрет смрти, она га узима постепено, али му она не може одузети живот, јер је одавно очекује.

Аутобиографски есеј под називом *Пре краја* Сабата је написао, као и претходни есеј *Отпор*, у тренутку осјећаја приближавања смрти, 1998. године. У есеју Сабата говори о никад превазиђеном губитку сина и евоцира усмене на заједничке тренутке са њим. Ништа не може умирити Сабатову тјескобу и бол, а дао би све своје књиге и углед да поврати синовљевој близину (Сабата, 2018). Религиозна схватања живота и бола му помажу да превазиђе бол за сином. Сабата каже да се након синовљевог одласка све суновратило, и да потиштеност због његовог губитка не може да савлада. Вријеме се зауставило, а овај животни ударац Сабата пореди са мржњом Бога. На крају есеја, Сабата ипак не одустаје од наде и вјере, чиме потврђује да оне ипак надилазе очајање:

„Ја такође имам многе недоумице, и повремено помислим да ли су ваљани аргументи којима сам покушао да пронађем смисао постојања. Охрабрује ме то што знам да је Кјеркегор говорио да имати веру представља храброст да се поднесе недоумица. Ја се колебам између очајања и наде, која увек превагне, јер да није тако човечанство би нестало још на почетку, пошто је толико разлога да се у све сумња“ (Сабата, 2018).

Ма колико био свјестан немоћи Бога у борби са Ђаволом, човјек наставља да црпи наду и енергију да живи, упркос многобројним разлозима да се у све сумња. Бол, који можемо осјетити у свим Сабатовим дјелима, нераскидиво је повезан са постављањем питања о постојању Бога и проналажењу смисла постојања. Сабата константно тражи Бога, не би ли му вјера олакшала овоземаљску тјескобу и привидно објаснила све противрјечности. Смрт, очајање, смисао постојања, као и егзистенцијални и метафизички проблеми, за Сабата нису само проблеми Аргентинаца, већ универзални проблеми. Сабата признаје да и сам има многе неодумице – вјечити је скептик, сумња у себе и своје способности.

БОГ НЕ ПОСТОЈИ. БОГ ПОСТОЈИ И ОБИЧАН ЈЕ НИТКОВ.

Унутар Сабатових романа ликови дјелују, раде, мисле и о њима знамо само оно што нам они сами кажу. Сваки лик у роману је производ идеје аутора, али како се роман развија, лик поприма сопствене црте и претвара се у независно биће, те аутор губи контролу над његовим понашањем (Soldatić, 2002, стр. 128,142). Сабатов роман *Тунел* (1948) је драма о неостваривости комуникације, будући да је главни јунак интровертни сликар Хуан Пабло Кастел, који презире све што га окружује; главна тема романа је људска егзистенција и потрага за личним идентитетом, који резултирају отуђењем јунака Кастела, услед неспособности комуницирања и најзад, злочином из љубави. Кастел је човјек кога покреће жеља да нађе неког ко ће га разумјети, неког ко ће му помоћи да савлада и превaziђе све опсесије које га не напуштају. Његова есенцијална обиљежја су егзистенцијална празнина, нихилизам и самоћа. Постоји једно мјесто у роману *Тунел*, веома знаковито, када Сабато, кроз главног јунака дјела Кастела, експлицитно промишља сврху постојања:

„Покаткад верујем да ништа нема смисла“,

па појашњава:

„На једној мајушној планети, која јури према ничему већ милионима година, рађамо се у болу, растемо, боримо се, разболевамо се, патимо, другима наносимо бол, вичемо, умиремо, умиру и други се рађају да би почели поново бескорисну комедију“ (Sabato, 2017b).

Сабато посредством Кастела поставља питање о смислу постојања и каже да је и рађање и умирање једна бескорисна комедија. Појмовна парада песимизма код Сабата (коју једва да ублажава оно *покаткад* са почетка цитата) гласи: *ништа нема смисла; патња и мајушна планета која јури према ничему; рађање у болу* и живот као *бескорисна комедија*. Сублимирано: на граници нихилизма стоји бескорисни бесмисао. Ту, чини се, у *сабатовском* бесмислу, за Бога тешко да има мјеста. Јер, питање Сабатовог поимања Бога, питање религиозности и, коначно, питање Сабатовог поимања смрти, свде се на једно једино питање, један једини појам – *смисао*. Па, ако ништа нема смисла – нема ни Бога, који се и библијски и филозофски тумачи као врховни давалац и означитељ смисла. Ту је Сабато потпуно на линији свог савременика, још једног заљубљеника у дјело Фјодора Михајловича Достојевског - бриљантног француског филозофа румунског поријекла, Емила Сиорана. У збирци есеја *Кратак преглед распадања* Сиоран пише о ништавности времена, али и свеопштој безвриједности свега. Исту атмосферу, ред по ред, ишчитавамо у Камијевом *Странцу*, али и код нас, у *Дневнику о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, који почиње: *Јесен и живот без смисла*.

Од *бескорисног бесмисла* до *божанског смисла*? Није ли управо између такве двије Сабатове крајности, прецизније - на путу од једне до

друге, разапета и читава религиозна мисао Достојевског. Треба се присјетити његове реченице из последње биљежнице: *Ја не верујем у Христа и не исповедам га као дечак, већ је кроз велики пакао сумње прошла моја осана...*

Сабата је отелотворен и сакривен у већини ликова својих романа. Његове мисли изговарају у роману *Тунел* наизмјенично Кастел и Марија Ирибарне. Кастелово признање злочина је значајно, не због почињеног злочина, већ због сваке ријечи, која симболизује процес лудила, а лудило је симбол метафизике очаја. У наставку Кастел наводи:

„Углавном увек сам презирао људски род. Немам ништа против да признам да понекад нисам цео дан јео, или по целу недељу сликао због тога што сам посматрао неку карактерну црту; невероватно је до ког степена грамзивост, завист, безобразлук, простакулук, незаситост и уопште све ове собине заједно, које чине несрећним људски живот, могу да се виде на једном лицу, у начину хода, у једном погледу“ (Sabato, 2017b).

Цитирани дио романа указује на могућност поистовјеђивања Сабата са Кастелом. Наиме, сликар каже да је због подрбног посматрања негативне стране појединачног карактера знао жртвовати и своју умјетност. Претпоставља се да је као резултат те анализе настајала вјерна репродукција карактерних црта оличених у слици. Познато је да је и Сабата зарад љубави према писању жртвовао сва признања на пољу науке, и одселио се у мало мјесто, како би се осамио и посветио у потпуности књижевном раду. Разочаран је био достигнућима науке, послератним дешавањима и ставом колега поводом свог опредјељивања за књижевност. Сабата је прошао кроз духовну кризу, током које је помишљао и на самоубиство, а дио својих тјескоба и опсесија преточио је и у јунака свог првог романа. Кастелов нихилизам бива исказан на индиректан начин, када му се Марија Ирибарне обраћа ријечима:

„Забога, хтела сам да кажем да је био сличан теби у извесном смислу, али не да је био идентичан. Тај човек је био неспособан да створи било шта, био је деструктиван, имао је убитачну интелигенцију, био је нихилиста. Нешто тако као твоја негативна страна“ (Sabato, 2017b).

Поменута негативна страна дефинише Кастела као нихилисту, антихриста, невјерника. Ово одбацивање религије је слика људског стања једне епохе коју карактерише пад вриједности. У ужасавајућој и дехуманизованој стварности, у којој доминирају ратови, мизерија, сиромаштво и насиље, човјек губи вјеру и повјерење у све, укључујући и Бога. Сабата посредством Кастела каже да, ма колико год наш очај био велики и колико год корачали ка путу самоубиства, чак и наговјештај добра нас спасава склизнућа у амбис:

„Човек је толико везан за оно што постоји, да на крају више воли да подноси његову несавршеност и бол који наноси ружноћа него да уништи илузију једним актом сопствене воље. А исто тако се често дешава да – када стигнемо до ивице очаја, који претходи самоубиству, када смо исцрпели све

оно што је зло и стигли до тачке када се зло не може више превазићи – било који елеменат добра, ма колико сићушан био, добија неизмерну верност, постаје одлучујући, и хватамо се за њ, као што се очајник хвата за било какву травку кад је у опасности да се скотрља у неки амбис“ (Sabato, 2017b).

Кастел се осјећа усамљеним на свијету, и потребно му је да наиђе на нечију љубав и разумијевање. На другој страни, Сабато жели наићи на одобравање, разумијевање и саосјећање савременика. Жели да га објављивање романа *Тунел* ослободи свих депресија, да га потврди као зрелог писца, и коначно ослободи размишљања о смрти.

Други Сабатов роман *О јунацима и гробовима* подијељен је на четири дијела, од којих прва три представљају агонију не само јунака, већ и Буенос Ајреса. Наиме, ради се о љубави коју протагониста Мартин осјећа према Александри, љубави која је трагична, неостварива и необјашњива. Четири приче су представљене из различитих тачака гледишта и вишеструко се смјењују. Бруно је такође значајан лик и носилац идеја романа; сагледавамо га у својству Сабатовог гласника, када су у питању теме у вези са човјеком и његовом судбином, књижевним стваралаштвом, као и судбином Аргентине:

„Човек није саздан само од безнађа него и од вере или наде, не само од смрти него и од жеље за животом, не само од усамљености него и од тренутака заједништва и љубави. Уколико би превладало безнађе, сви бисмо се препустили смрти или бисмо се убили, а то се не дешава. (...) Наш разум, наш ум нам непрекидно доказују да је овај свет ужасан. Стога је разум погубан и води скепси, цинизму и коначно уништењу. (...) Ако је стрепња искуствена спознаја Ништавила, нешто као онтолошки доказ Ништавила, зар нада не би могла да буде доказ Скривеног Смисла Постојања, нешто за шта се вреди борити? А пошто је нада јача од стрепње (јер је увек побеђује, иначе бисмо сви дизали руке на себе), зар тај Скривени Смисао не би могао да буде истинскији рецимо од фамозног Ништавила?“ (Sabato, 2017a)

Упркос ратовима, људској мизерији и негативним карактеристикама људског бића, Сабато сугерише да се и даље боримо и живимо, односно да посједујемо трајну наду. Морамо се одржати као раса и као човјечанство – имамо обавезу да пружимо отпор и да будемо саучесници у животу, упркос мизерији и прљавштини. Сабато поистовјеђује стрепњу са ништавилем, а наду са скривеним смислом постојања. Рећи ћемо да је наведено поређење увод у борбу Тавола и Бога, о којој ће Сабато писати пред смрт, у есеју *Пре краја*. Бог је нада за коју се вриједи борити. У ликовима Александре и њеног оца, Френанда Видал Олмоса, оличен је исконски атеизам до граница аутодеструктивности и тоталног лудила. Александра експлицитно говори о мржњи према Богу, који је кривац за њен узалудни живот:

„Сву мржњу сам усмерила против Бога. Имала сам утисак као да ме је он обмануо и пошто сам осећала да је он на неки начин на страни тетке Терезе, те старе, хистеричне и злоћудне жене, у мојим очима је постао налик њој. Чинило се да се сва моја религиозна усрдност, наједном и свом снагом,

окреће у другом смеру. Тетка Тереза је рекла да ћу бити пропалица, што значи да и Бог тако мисли, и не само да мисли, него сигурно и жели“ (Sabato, 2017a).

За Алехандру пакао не постоји, ни Бог не постоји. То су поповске измишљотине да би се плашили наивни људи као што је Мартин (Sabato, 2017a). Узевши у обзир да се сукоб између наде и стрепње, односно између Ђавола и Бога, одражавао у Сабатовој души током цијелог живота, то је он ту борбу инкорпорирао у своје ликове. Тако су и Каstel у *Тунелу*, као и Алехандра и Фернандо Видал Олмос у роману *О јунацима и гробовима*, заправо Сабато у тренуцима потпуног бесмисла и nihilизма; насупротив томе, Бруно у роману *О јунацима и горобовима* слиједи теизам и метафизику наде из Сабатових есеја са почетка и краја његовог књижевног стваралаштва.

ЗАКЉУЧАК

Ернесто Сабато је писац пун контрадикторности, и таквог га доживљавамо читајући његова дјела. Анализирајући Сабатова дјела, закључујемо да наука није најбоље рјешење и да нам не гарантује ништа, те да јој недостају идеје и етичке вриједности. Ова чињеница за Сабата представља крај концепције живота и дехуманизацију човјечанства узроковану новцем. Стога је лако пасти у очај, уколико престанемо вјеровати у Бога и почнемо живјети у свијету без смисла.

Сваки тунел, па и тунел Сабатове спознаје смисла, симбол је тјескобе, немира, страха пред тешкоћама, нестрпљења да се задовољи жеља. Сабатов тунел подразумејева пут од бескорисног бесмисла до божанског смисла - у оба правца, наизмјенично, свакодневно и вјечно. Можда се најупечатљивије Сабатово промишљање смрти налази на крају есеја *Отпор*, када се он мири са неминовношћу своје смрти од које се не плаши и каже:

„Позаборавао сам велике делове свога живота док, напротив, још на мом длану пулсирају сусрети, тренуци опасности и имена људи који су умели да ме извуку из депресије и оних који су ми блажили горчину. Међу њима су и имена вас који верујете у мене, који сте прочитали моје књиге, и који ћете ми помоћи да умрем“ (Сабато, 2004, стр. 143).

На растанку се Сабато маестрално захваљује свима онима, који су умјели да га извуку из депресије, а посебно читаоцима који су остали вјерни његовим дјелима. На тај начин су му олакшали близину смрти. Сабато ни на самрти не заборава да се захвали свима који су вјеровали у њега. На основу изнијетих ставова закључује се да су му ти исти читаоци дали снагу да достојанствено живи последње дане свог живота. Сабато се не плаши неминовне смрти, и спреман је да мирно оде у ону исту вјечност о којој је говорио у својим дјелима, а читаоци његових дјела учиниће га бесмртним. Ипак, Ернесто Сабато није, како је и сам очекивао, издахнуо непосредно након писања есеја *Пре краја* и *Отпор*, већ деценију касније, 2011. године, оставивши дубок и неизбрисив траг у аргентинској књижевности.

ЛИТЕРАТУРА

- Сабато, Е. (2004). *Омнор*. АЕД Студио.
- Сабато, Е. (2018). *Пре краја*. Академска књига.
- Pavlović-Samurović, Lj. (1993). *Leksikon hispanoameričke književnosti*. Savremena administracija.
- Sabato, E. (2005). *Pojedinac i univerzum: Izabrani eseji*. Gradac.
- Sabato, E. (2017a). *O junacima i grobovima*. Plato.
- Sabato, E. (2017b). *Tunel*. Plato.
- Soldatić, D. (2002). *Prilozi za teoriju novog hispanoameričkog romana*. Filološki fakultet.

GOD, RELIGION AND DEATH IN THE ESSAYS AND NOVELS OF
ERNESTO SABATO

Ana R. Canovic¹

Abstract: The paper is entirely dedicated to the way of looking at concepts of God, religion and death in essays and novels of Argentine writer Ernesto Sabato. The intention is to present the manner in which the relationship with God can be defined both in the Sabato's biography and in his essays and novels. In the introduction are stated the basic biographical data with a focus on two events that marked the last decades of Sabato's life. In the paper are also discussed the issues of Sabato's consideration of God, religion and death and the possibility of Sabato's declaring in a religious sense. In the central part, the research of the Sabato's relationship towards mentioned concepts was carried out on examples of collection of the essays "One and the Universe", the essays "Before the End" and "The Resistance", and novels "The Tunnel" and "On Heroes and Tombs". It is concluded that Sabato's relationship with God changed in different periods of life and from work to work, depending on life circumstances in which he lived and worked.

Keywords: Ernesto Sabato, loneliness, religion, death, God, existentialism, agnosticism, theism-atheism.

Примљен: 09.01.2020.

Прихваћен: 22.01.2020.

¹ madzgalj.ana@gmail.com Trade Union of Education of Montenegro